

دوفصلنامه علمی- پژوهشی تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء(س)
سال بیست و پنجم، دوره جدید، شماره ۱۶، پیاپی ۱۰۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۴

تحلیل رویدادها به روایت تاریخ‌جایگزین

معصومه دهقان^۱

تاریخ دریافت: ۹۵/۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۵/۵/۲۱

چکیده

تاریخ‌جایگزین^۲ در حقیقت بُعد متفاوتی از حوادث گذشته را تصور کرده و برآیندهای این تفاوت را در جهان واقعی وارد می‌کند و تا آینه‌پیش می‌رود. به عبارت ساده، تاریخ‌جایگزین تفسیر و یا بحثِ چه می‌شد اگرهای تاریخی با تفکراتی در مورد آثار و نتایج متفاوتِ منشعب از این چه می‌شدِ اگرهاست.

تاریخ‌جایگزین بیشتر نقاط اساسی تاریخ را می‌چرخاند و تفسیری کاملاً متفاوت را در زمان حال ایجاد می‌کند. این تفسیرها گاهی براساس واقعیت است اما اغلب مبتنی بر حدس و گمان مورخ می‌باشد. این روشِ نگرش یک تمرین است برای توجه به گذشته، تحلیل برآیند رویدادها و پاسخ به پرسش چه می‌شد اگرها در تعدادی از حوادث اصلی تاریخی که به صورت متفاوت اتفاق افتاده و راهی برای تفسیری جدید و شاید

^۱ استادیار گروه تاریخ دانشگاه شیراز؛ ma.dehghan@shirazu.ac.ir

^۲ Alternate history

التیام بخش تر از نتایج حوادث تاریخی می باشد. در حقیقت یک تنوع باورنکردنی از طرح چنین پرسش هایی توسط طرفداران تاریخ جایگزین ایجاد می شود و در رمان های تاریخی یا داستان های کوتاه و یا تک نگاری های تاریخی توسعه پیدا می کند. این نگاه به تاریخ می تواند منشأ نگارش متفاوتی از حوادث تاریخی باشد.

پژوهش پیش رو مسائل چندی را مورد بررسی قرار داده است: ۱. تاریخ جایگزین چیست؟ ۲. تاریخ جایگزین با چه نام هایی شناخته شده است؟ ۳. مسائل مورد توجه در تاریخ جایگزین شامل چه موضوعاتی می شود؟ ۴. شباهت و تفاوت تاریخ جایگزین و دیگر تاریخ های جدید مانند تاریخ آینده و سفر در زمان در چه موضوعاتی است؟

واژگان کلیدی: تاریخ جایگزین، روایت تاریخی، حقیقت تاریخی،

رمان، اساطیر تاریخی

مقدمه

«تاریخ جایگزین» تمرینی است برای توجه به گذشته و پاسخ به چه می شد اگرها، چه می شد اگرهایی که بُعدی متفاوت از حوادث تاریخی را به عرصه می آورد و می تواند تحلیلی متفاوت از اتفاق هایی که در نتیجه حادثه ای خاص رخ داده را ارائه دهد. چه می شد اگر تعدادی از حوادث اصلی تاریخ به صورت متفاوتی اتفاق می افتاد؟ چگونه قدرت در جهان بی درنگ تغییر می کند و یا این تغییر قدرت در طولانی مدت چگونه است؟ مشهورترین چه می شد اگرها شامل چه می شد اگر نازی ها در جنگ دوم جهانی پیروز می شدند؟ یا اینکه چه می شد اگر جنوب در جنگ تمدن آمریکا پیروز می شد؟ به طور دقیق تر باید گفت تاریخ جایگزین به عنوان افسانه یا در شکل روایت ها یا به صورت مقالات و یا کارهای غیرداستانی قسمتی از تاریخ جهان را به تصویر کشیده است. جایی که یک تغییر در جهان از نظر تاریخ جایگزین می تواند نقطه ای برای ایجاد حوادثی جدید در آینده باشد. کار تاریخ جایگزین شاید توجه به نکاتی در گذشته است، نشان دادن انحراف

از رخ دادهای تاریخ واقعی گذشته با توجه به جهان اصلاح‌شده‌ای که از دستاوردهای این انحراف در گذشته منتج شده است. در سناریوهای بزرگ تاریخ جایگزین انحراف از حوادث تاریخی، که در تاریخ ثبت شده می‌باشد، بررسی می‌شود. با این حال برخی از حوادث شاید پیش از تاریخ - دوره‌های زمین‌شناسی متفاوت یا دوره‌های بزرگ باستانی و اساطیری - اتفاق افتاده است که ثبت نشده‌اند و تأثیرات بزرگی بر روند تاریخ داشته است. تحلیل این برآیندها نیز می‌تواند مورخان را به نگارش تاریخی لذت‌بخش‌تر نائل گرداند.

نقاط کلیدی در تاریخ جایگزین تا حدی فرض شده یا حدس زده می‌شود یا با تغییر در این نکات اصلی تغییرات قابل توجهی رخ می‌نماید که تنها اندکی از آن در تاریخ واقعی ثبت شده است و بقیه حوادث در ذهن مورخ یا خواننده شکل می‌یابد.

تاریخ جایگزین از یک قرن پیش مورد توجه مورخانی قرار گرفته است که سعی داشته‌اند تاریخ را نه از دید سلسله‌مراتب و اصول دانشگاهی و یا کرونولوژی رخداد حوادث و نه براساس طبقه‌بندی اطلاعات تاریخی^۱ مورد توجه قرار دهند، بلکه تاریخ را فراتر از محاسبات زمانی و مکانی رخ‌نموده، تحلیل و تفسیر کنند. آنها به دنبال نتیجه‌ای متفاوت از آنچه اتفاق افتاده، بوده‌اند.

مورخانی که دست به نگارش تاریخ جایگزین می‌زنند دو گروه را تشکیل می‌دهند: گروه نخست تاریخ‌نگاری را به هدف انتقاد از اکنون می‌نویسند و خواهان تغییر در زمان حال هستند و از آن حمایت می‌کنند. گروه دیگر تاریخ‌نگاری را به منظور آزاد شدن از انتقادهایی که به وضع کنونی وجود دارد، می‌نویسند. این گروه علاقه‌مند به حفظ شرایط موجود در قالب مصادره گذشته‌اند و از نتایج تغییر در شرایط نگرانند. براساس این دو پایه

^۱ طبقه‌بندی اطلاعات تاریخی به صورت‌های زیر است:

- طبقه‌بندی اطلاعات به صورت زمان‌بندی شده یا به عبارتی طبقه‌بندی اطلاعات بر مبنای ترتیب وقوع زمانی رخدادها (Cahronical) که همان علم کرونولوژی می‌باشد.

- طبقه‌بندی اطلاعات براساس نواحی مختلف جغرافیایی (Geographical)

- طبقه‌بندی اطلاعات تاریخی بر مبنای ملیت‌ها و کشورهای مختلف (National)

- طبقه‌بندی اطلاعات تاریخی به صورت موضوعی (Topicla)

(فراهانی، حسن، «کرونولوژی چیست»، دوران، شماره ۱۲۵، فروردین ۱۳۹۵)

به اصل تاریخ جایگزین توجه می‌کنیم. رویکرد اساسی در باب تاریخ جایگزین این است که در نگاه به گذشته پرسش‌هایی مطرح می‌شود که چه می‌شد اگر برخی وقایع تاریخی به گونهٔ دیگر رخ می‌داد.

این تلاش منجر به ایجاد نوع ادبی خاص در تاریخ جهان شده است که بسیار جالب توجه‌تر و ملایم‌تر از آن تاریخ حقیقی است که گاه آزرده‌گی روح را برای عوام و خواص به دنبال خواهد آورد و گاهی یک ملت را از خود غمین می‌سازد. این شیوه نگاه به حوادث تاریخی منجر به خلق رمان‌های تاریخی و سناریوهای بزرگ تاریخی شده است. شاید اگر به تاریخ جایگزین نیز به‌عنوان یکی از تواریخ نو یا شاخه‌ای از علم تاریخ توجه شود برای عامه مردم که حقایق تاریخی آزارشان می‌دهد، بسیار مقبول‌تر باشد. از تغییر در نقاط کلیدی تاریخ واقعی می‌توان به نتایجی ملایم‌تر و آرمان‌گرایانه‌تر دست یافت و مولود این تغییر را، که حوادث جدیدی است و هرگز رخ نداده، می‌توان خمیرمایهٔ نگارش رمان‌ها و فیلمنامه‌ها، داستان‌های کوتاه و بلند، بازی‌های رایانه‌ای، کمدها و طنزهای قابل قبول قرار داد.

باید پذیرفت این نوع از تاریخ، اگرچه نه با این نام، در فرهنگ‌های بومی مناطق مختلف جهان وجود داشته است و در تاریخ ایران در آثار ادبی و تاریخی متعددی ذهن نویسندگان و مورخان را به خود جلب کرده است. داستان‌های شاهنامه و بزرگ‌نمایی‌های افسانه‌گونه‌ای که فردوسی در اثر عظیمش به رخ جهانیان کشیده است و نیز داستان‌های تمثیلی کلیله و دمنه و مرزبان‌نامه و پندآموزی‌های عطار نیشابوری را می‌توان در طیف گسترده تاریخ جایگزین جای داد. این نگرش به آثار ادبی فارسی می‌تواند منشأ بازیابی نگاهی نو در تاریخ ادبی به زبان فارسی باشد که مورخان را به توجه به این روش نگرش به آثار تاریخی و ادبی در فرهنگ ایرانی و اسلامی متمایل گرداند و ظهور برآیندهای این روش را در آثاری غنی به ارمغان بیاورد.

اگرچه تنها در پایان یک دهه پیش واقعاً انواع ادبی برجسته در تاریخ جایگزین به وجود آمده است، با این حال اقبال عمومی در بین طرفداران تاریخ جایگزین تعدادی کارهای غیر حرفه‌ای‌ها و بحث‌های فعال را نیز وارد بازار ادبیات کرد. در رسانه‌ها به‌هرحال

تاریخ جایگزین نادر و در عین حال پرمخاطب می‌باشد. در عرصه جهانی در سینما، تلویزیون، فیلم‌های کوتاه و بلند، کمدی‌ها و بازی‌های کامپیوتری ما با تاریخ جایگزین روبه‌رو می‌شویم. اینها توسعه تاریخ جایگزین در کانال‌های جالب توجه دیگر است؛ که نیاز به پس‌زمینه‌های دیگری برای اندیشه‌های نوتر دارد. اما این نوشته‌های تاریخ جایگزین مورد توجه تاریخ‌نگاران نیست زیرا تاریخ جایگزین نیاز به سطحی از دانش تاریخی دارد، و لیکن این کارها و آثاری که توسط غیر حرفه‌ای‌ها نگاشته می‌شود از این سطح دانش خالی است و یا هاله‌ای تاریخی در اطراف رمان پرورش یافته ذهن نویسنده است.

پیشینه این روش تفکر به‌عنوان یک شیوه تاریخ‌نگاری، همان‌گونه که اشاره شد، طولانی نیست و در جهان غرب نیز بحث جدیدی است که عمر طولانی ندارد. نخستین مقالات جدی در این حوزه در مجله معتبر «تاریخ و نظریه» History and theory منتشر گردید و تعدادی از مورخان دانشگاهی به این شیوه نگرش به حوادث تاریخی علاقه‌مند شده‌اند. البته نگاه متفاوت به حوادث تاریخی از بعد از جنگ جهانی دوم اتفاق افتاد اما اینکه کدام یک از این روش‌های تفکر و تحلیل مسائل تاریخی توانست در نگارش کتب تاریخی مورد توجه قرار گیرد، متفاوت بود.

مفهوم تاریخ جایگزین

تاریخ جایگزین عموماً در آثار تخیلی یا در ساختار روایت‌ها و یا در قالب مقاله و یا دیگر آثار غیرداستانی به وجود آمد. این تاریخ جدید در قسمتی از طرح یا تصویر جهان تغییر ایجاد می‌کرد و این تغییر در بعضی نقاط تاریخی منجر به شکل‌گیری حوادث خاصی می‌شد که می‌توانست اتفاق بیفتد، اما در گذشته واقعی رخ نداده بود (Ian montgomeri ah faq p1). یک اثر تاریخ جایگزین به گره‌هایی در گذشته توجه می‌کند و یا اینکه انحراف از رخداد تاریخ واقعی را نشان دهد. به عبارت دیگر، «تاریخ جایگزین بر جهانی اصلاح شده که دستاوردهای انحراف از گذشته طولانی را مورد توجه قرار می‌دهد، تکیه دارد» (ibid: p3).

در اکثریت طرح‌های تاریخ جایگزین حرکت از رخ‌دادهای تاریخی واقعی در درون تاریخ ثبت شده (مکتوب) انجام می‌شود اما در موارد چندی این حرکت می‌تواند در حوادث پیش از تاریخ باشد؛ می‌توان در تعداد دوره‌های زمین‌شناسی، یا ترتیب آنها نیز تغییراتی ایجاد کرد و نتایج متفاوت تری از آن چیزی را که ما اکنون شاهدیم به تصویر کشید. باید اذعان داشت که نقطه کلیدی در تاریخ جایگزین حدس زده می‌شود یا جهان‌هایی را فرض می‌کند. چنین تاریخی شبیه به تاریخ واقعی می‌باشد که با تعدادی گره، تغییر یافته است.

باید اذعان داشت که بهترین نوع تاریخ‌نگاری جایگزین یا متناوب^۱ همانا روزنامه‌نگاری است که نوع ماهرانه‌تر از رمان تاریخی می‌باشد و در زمان حال حوادث را تغییر می‌دهد. به‌خصوص یک شخصیت ساختگی را در زمان حال یا فعال در تعدادی حوادث بزرگ ایجاد می‌کند.

تاریخ جایگزین به گونه‌ای اساطیری شامل داستان‌هایی می‌شود که در دنیا اتفاق افتاده‌اند اما در آنها روایت تاریخ منشعب از تاریخ واقعی دنیا می‌باشد. به این معنا که جایی از حوادث واقعی تغییر می‌یابد و آن تغییر پیامدهایی را به دنبال می‌آورد که از مسیر تاریخ واقعی^۲ خارج شده و مسیری متفاوت را طی می‌کند تا به مرحله‌ای از زمان حال وارد شده و وارد تاریخ آینده گردد. در حقیقت بُعد متفاوتی از حوادث را تصور کرده و برآیندهای این تفاوت را در جهان واقعی وارد می‌کند و تا آینده پیش می‌رود. در حقیقت تاریخ جایگزین تفسیر و یا بحث چه می‌شد اگرهای تاریخی با تفکراتی در مورد آثار و نتایج متفاوت منشعب از این چه می‌شد اگرهاست. این شاید اگرها، بیشتر تحولات دوران‌ساز را می‌چرخاند یا متوقف می‌کند و تحلیلی کاملاً متفاوت را در زمان حال ایجاد می‌کند. این تفسیرها گاه براساس علم و حقیقت است، اما بیشتر اوقات مبتنی بر حدس و گمان می‌باشد. تأکید می‌گردد که کشف اینکه جهان امروز چگونه به نظر می‌آید اگر تغییرات گوناگون رخ می‌داد، جهان جایگزین چگونه بود اگر اتفاقات و حوادث متفاوت رخ داده بود، از موضوعات تاریخ جایگزین است. زمانی که یک تحول یا حادثه دوران‌ساز توسط مورخ

^۱ Alternate

^۲ Real history

تاریخ جایگزین به گونه‌ای دیگر متصور می‌شود تمام نتایج مترتب از آن نیز دگرگون می‌گردد و این دگرگونی تاریخی جدید را به عرص، واقعیت رهنمون می‌شود. در زمینه روایت‌های تاریخی^۱ توصیف به این شکل متفاوت، خط رسم کلی در روایت را دربر دارد و یا اینکه تنها یک پس‌زمینه خلاصه را در روایت ایجاد می‌کند (schmunk, 1991: p1). همچنین این تاریخ زیرشاخه‌هایی مانند اساطیر ادبی، علمی - تخیلی، رمان‌های تاریخی و آثار متفاوت تاریخی دارد. تاریخ جایگزین در بیان روایت‌ها از استعاره استفاده می‌کند و استعاره را در تصویر حوادث و شکل‌دهی به مسیر اتفاقات وارد می‌کنند (ibid:p2).

تاریخ جایگزین جهانی

از دهه ۱۹۵۰ این نوع نگرش به تاریخ در حد گسترده‌ای با استعارات علمی - تخیلی درگیر و ادغام شد و بین سفر در طول زمان و تاریخ جایگزین، با آگاهی‌های موجود در جهان و حوادث جهان ارتباط‌هایی ایجاد گردید. از آن پس سفر به گذشته و دخالت در حوادث آن زمان و دخالت در وضع حال و نیز سفر به آینده در تاریخ جایگزین جایگاه خاصی پیدا کرد. علاوه بر آن، از همین دهه تاریخ جایگزین در رمان‌ها، داستان‌های کوتاه، مقالات روشنفکرانه، کتاب‌های طنز، فیلم‌ها، شوهای تلویزیونی، بازی‌های کامپیوتری و در جاهای دیگر خودنمایی کرد (schmunk, 1991: p1)؛ مانند رمان ... For want of nail اثر رابرت سوئل و یا Gettys burg: An Alternate history اثر پیتر تزوراس. بیشتر افسانه‌های اکتشافی نیز از زیرمجموعه‌های تاریخ جایگزین محسوب می‌شوند. در حقیقت آنچه غالباً به‌عنوان رمان‌های علمی - تخیلی رده‌بندی می‌شود، یا حداقل آن کتاب‌هایی که امروزه مورد اقبال عمومی قرار می‌گیرد، نوعی از تاریخ جایگزین هستند (ibid).

شناخته‌شده‌ترین منابع غیرتخیلی، ژورنال‌های روشنفکرانه تاریخی و اقتصادی هستند. اگرچه مقالات اقتصادی، گاه با عنوان تاریخ‌سنجی^۱ شناخته شده است. همچنین بعضی اوقات از تاریخ جایگزین در داستان‌های غیرتخیلی برای توصیف یک اثر که بیان متفاوتی ایجاد می‌کند و یا برای چرخاندن حوادث واقعی از درک معمولی استفاده می‌کند.

^۱ Cliometrics

واژه‌های مختلفی برای چنین تاریخی وجود دارد، اما در زبان انگلیسی *Alternate history* پذیرفته‌ترین واژه برای این نوع از روایت تاریخی می‌باشد (ibid). بیشتر نوشته‌های تاریخ جایگزین تاریخ بشری را دربر می‌گیرد، همان‌گونه که اشاره شد تعدادی از نمونه‌های آن شامل تاریخ طبیعی و ایجاد تغییرات در زمین‌شناسی و بوم‌شناسی نیز می‌باشد.

پرسش‌هایی را که تاریخ جایگزین مطرح می‌کند می‌توان در ادبیات علمی-تخیلی، مجلات عملیات‌های جنگی آزمایشی و ژورنال‌های تاریخی و اقتصادی پیدا کرد. تاریخ جایگزین تخیلی نیاز دارد که جهان را به طور مرئی توصیف کند. این جهان تخیل شده، شبیه به جهان ما با تعدادی از نقاط ویژه تاریخی می‌باشد و بعد از آن شروع به ایجاد تفاوت در بعضی از مسائل تاریخی می‌کند (mayer,2010:p3).

در حقیقت کرانه‌ها در تاریخ جایگزین ثابت نیستند. تعدادی از تاریخ‌های جایگزین در جادو پرتاب می‌شوند یا در راه‌های دیگر پیش می‌روند. به‌خصوص اخیراً تعدادی از رمان‌های تاریخی-تخیلی^۱ از روش‌های تاریخ جایگزین استفاده می‌کنند و همانند تاریخ جایگزین اغلب تفاوت اندکی با قانون‌های فیزیکی جهان ما دارند. اجازه سفر در زمان در تاریخ جایگزین علمی-تخیلی بسیار عادی است و داستان‌های سفر در زمان به سرعت زیاد می‌شوند. مورخان دانشگاهی تمایلی به بحث در مورد تاریخ جایگزین یا تاریخ برخلاف حقیقت ندارند، اگرچه این عدم تمایل در سال‌های اخیر به‌ویژه در تواریخ نظامی تغییر یافته است (ibid:pp3-4).

نوعی از تاریخ جایگزین وجود دارد که مکرراً در بازی‌های جنگی و مجلات بازی‌های جنگی مورد خطاب قرار می‌گیرد؛ اگرچه در این رسانه‌ها تاریخ جایگزین معمولاً خواننده یا بازیگر را در تعیین راه تنها می‌گذارد، تا آنچه را بعد از هر نقطه تضاد اتفاق می‌افتد در تنهایی، خود خواننده، دنبال کند.

در تعدادی از داستان‌هایی که اخیراً با روش تاریخ جایگزین نوشته شده به زمان‌هایی اشاره می‌کند که هم اکنون طی شده‌اند با اینکه این داستان‌ها با نگاه به آینده نگاشته شده‌اند. چنین داستان‌هایی به عنوان حدس‌هایی برای آنچه که شاید در آینده پیش بیایند،

¹ historical fantasy

نوشته شده‌اند. این داستان‌ها در واقع برای هشدار به خواننده هستند و بحرانی را در شرف وقوع می‌دانند. اما تخیلات نویسندگان به صورت آشکار در تاریخ جایگزین نوشته نمی‌شود بنابراین چنین نوشته‌هایی که سرشار از حدس و گمان‌های گوناگون برای آینده می‌باشد، بدون آشکار کردن تخیل نویسنده، این آثار به عنوان تاریخ جایگزین مورد توجه مورخان قرار نمی‌گیرند بلکه در گستره داستان‌های علمی - تخیلی جای می‌گیرند، با اینکه با نام داستان‌های غیرتخیلی نگاشته شده‌اند (ibid, p2). کتابی که دائم در شمار کتاب‌های تاریخ جایگزین ارائه می‌شود، اما در واقع آن چیزی است که ما در بالا آن را رد کردیم زیرا در محدوده تاریخ جایگزین معطوف به گذشته یا تاریخ جایگزین پس‌کنشی^۱ قرار می‌گیرد، اثر جان هاکت^۲ با عنوان جنگ جهانی سوم^۳ است که در آگوست ۱۹۸۵ به چاپ رسید. مثال دیگر کتاب سینکلر لوئیس^۴ با عنوان «can not Happen Here» می‌باشد (shmunk,2010:p3).

پس روشن می‌شود که تاریخ جایگزین به صورتی که مدنظر مورخان می‌باشد آن چیزی است که گذشته در آن مشخص باشد، یعنی تغییر در گذشته خط رسم کلی را تشکیل دهد و نتایج مترتب از تغییر در گذشته منجر به شکل‌گیری حوادثی در حال و آینده گردد. با این تعریف بیشتر نوشته‌های دهه ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ و آثاری که با دیدگاه برون‌یابی از حوادث قرن بیستم نگاشته شده است و نیز آثار هیجان‌انگیزی که حوادثی را در آینده نزدیک جایگزین می‌کند و در محدوده تاریخ جایگزین نگاشته شده، مورد قبول مورخان تاریخ جایگزین نمی‌باشد.

شاید منع ورود این آثار و آنهایی که در محدوده تاریخ جایگزین معطوف به گذشته^۵ و آثاری که در محدوده تاریخ آینده^۶ قرار می‌گیرند، منجر به محدود کردن تاریخچه تاریخ جایگزین گردد. اما این محدودیت بایستی پیش‌آید زیرا ایجاد یک شکاف مهم در بین کتاب‌ها و داستان‌هایی که دائماً چاپ می‌شوند و در خط رسم علمی - تخیلی جای

^۱ Alternate history retroactive

^۲ John Hackett

^۳ Third world war

^۴ Sinclair Lewis

^۵ Alternate history retroactive

^۶ Future History

می‌گیرند، منجر به شکل‌گیری تعریف صحیح برای تاریخ جایگزین می‌گردد و گزینش مسیری دیگر در محدود کردن دایرهٔ تاریخ متناوب در بیان حوادث ایجاد می‌کند که علمی‌تر می‌باشد.

داستان‌های جهان جایگزین،^۱ جهان موازی^۲ یا جهان دوم^۳ نیز وجود دارد که افسانه‌هایی در فرهنگ‌ها و تمدن‌های تاریخی جهان و دارای ارزش ملی یا فراملی هستند. در این نوع نوشته‌ها نویسنده احساسات خواننده را استادانه دستکاری می‌کند به طوری که خواننده با این افسانه‌ها انس می‌گیرد. این نوشته‌ها را شاید بتواند در تاریخ جایگزین جا داد، اما این آثار به علت اینکه هر کدام در تمدن تاریخی خاص، جای می‌گیرند. جزء مجموعه جهانی قرار نمی‌گیرد لذا در تاریخ جایگزین جهانی مطرح نمی‌شود. برای این نمونه می‌توان آثار فانتزی «Guy Gavriel key» و کتاب «Videssos Cycle» نوشته هری تورتلدو^۴ و افسانه مرلین را نام برد. در تاریخ ایران نیز می‌توان به شاهنامه فردوسی و داستان‌های افسانه‌ای در فرهنگ پهلوانی ایران اشاره کرد.

تاریخ جایگزین در آثار اسلامی

دامنهٔ گستردهٔ تاریخ در قرآن کریم ترتیب عام و تکامل یافتهٔ تفسیر اسلامی از تاریخ را تشکیل می‌دهد. اگر بر موضوع سنت‌های الهی در آیات مختلف قرآن دقت کنیم به این نتیجه می‌رسیم که خداوند همواره تأکید داشته که جایگزین کردن عمل ناصالح بر عمل نیک سرنوشت تمدن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و می‌تواند نتایج حاصل از تلاش‌های انسان را به گونه‌ای دیگر تغییر دهد (عمادالدین، ۱۴۱۲: ۱۶۴). با توجه به تفسیر تاریخ براساس نظر قرآن کریم در مورد سنت‌ها، توجه به نقش انسان و نیز مباحث تمدنی قرآن کریم می‌توان نتیجه گرفت که چگونه نگاه تاریخی قرآن کریم بر آثار نویسندگان مسلمان در قرون مختلف تأثیرگذار بوده است و چرخش اعمال انسان در روابط و معادلات تمدنی را سرمنشأ تغییر در سرنوشت آنها دانسته است.

¹ Alternate world

² Parallel world

³ Seondry world

⁴ Harry Turtledove

بر اساس آنچه بیان گردید هرچند به صورت واضح و روشن نمی‌توان شیوه ابداعی مورخان جدید را در نگارش تواریخ جایگزین با نوشته‌های مورخان مسلمان تطبیق داد، لکن با نگاهی عمیق‌تر به تفسیر تاریخی قرآن می‌توان نتیجه گرفت که قرآن کریم نگاهی روشمند به حوادث بزرگ تاریخ بشری داشته است. در آیاتی از قرآن بیان شده که اگر عملکرد مخالفت مردم با رسولان حق به مرحله اخراج از شهر بینجامد آن امت از آن پس زمان اندکی باقی خواهد ماند (قرآن کریم: آیه ۷۶ سوره اسراء). نیز تأکید می‌کند که این موضوع یکی از سنت‌های ثابت تاریخ است اما مقصود از کوتاه‌شدن مدت حیات امت‌ها، به نابودی زود هنگام آنها منحصر نمی‌گردد، اگرچه در برخی موارد این گونه بوده است؛ مانند آنچه بر سر قوم نوح، ابراهیم، لوط یا موسی آمد. ولی در برخی موارد به گونه‌ای دیگر است و مقصود این است که به صورت جامعه‌ای پایدار و دارای موقعیت اجتماعی باقی نخواهد ماند. اگر این نگاه قرآن به حوادث تاریخی را واکاوی کنیم، نگاه قرآن را به حوادث درمی‌یابیم و قوانین حاکم بر نقاط عطف تاریخی را که می‌توان با تغییر دادن آن تحول دوران‌ساز قابل ملاحظه‌ای را متصور گردید مورد توجه قرار می‌دهیم. با توجه به مطالب گفته‌شده گزینش مسیری دیگر در تحولات جوامع انسانی، تمدن‌ها و حکومت‌ها - بدین طریق در تواریخی که در گستره جهان اسلام به رشته نگارش درآمد - می‌تواند پیش‌زمینه‌ای غیررسمی از نگاه مورخان به تاریخ جایگزین قلمداد گردد که به صورتی آن را جرقه‌هایی در ذهن مورخان مسلمان برای ایجاد یک تاریخ متفاوت یا گام‌نهادن در راهی متفاوت از آنچه دیگر مورخان پیموده بودند دانست؛ به صورت روشن و نمایان نمی‌توان آن را در تاریخ جایگزین جهانی جای داد.

اقدامات متفاوت نویسندگان مسلمان از ابتدای قلم‌زدن در تاریخ، معمولاً در یک روش خاص ادامه یافته است و آثار اندکی را مشاهده می‌کنیم که نویسنده با دیدی متفاوت به حوادث تاریخی نگریسته و یا اینکه با اندیشه‌ای متفاوت پا به عرصه علم تاریخ نهاده است. مرسوم‌ترین شیوه تاریخ‌نویسی اسلامی روش روایی و نقلی - ترکیبی بوده است. تاریخ‌نویسی تحلیلی گونه‌ای از روش‌های تاریخ‌نویسی بود که توسط گروهی اندک از مورخان اسلامی در قرون میانه تمدن اسلامی مورد استقبال و استفاده قرار گرفت و به عنوان

یک شیوه از تاریخ‌نگاری تا کنون مورد استفاده مورخان مسلمان بوده است. مسعودی، ابن مسکویه رازی و ابن خلدون در آثار خود بیشتر از روش تحلیلی براساس مستندات علی و استدلال‌های عقلی و تغییر در روایت خبر به منظور تحلیل حوادث استفاده کرده‌اند (یوسفی‌راد، ۱۳۸۷: ۲۸۹-۲۹۱).

ابن مسکویه رازی در کتاب تجارب‌الامم تاریخ تجربی را ابداع کرده است و تجربه را که مربوط به علمی دیگر بوده در حوادث تاریخی وارد کرده است. اصل کلی در کار مسکویه، همان‌گونه که پیشتر ذکر شد، آوردن روایت‌هایی است که در آنها تدبیری سودمند یا نیرنگی وجود داشته باشد (مسکویه، ۱۳۶۸، ج ۱: صص ۵۸-۶۹). او کوشیده بسیاری از روایت‌هایی را که نویسندگان دیگر به شکل افسانه آورده‌اند، با جرح و تعدیل، به عقل نزدیک‌تر نماید تا برای خواننده قابل قبول‌تر باشد (همان: ۲۵۵).

ابن خلدون نویسنده اجتماع‌نگر قرن هشتم نیز در مقدمه خود که از تاریخ العبر شهرت بیشتری یافته است، بیان می‌دارد که در اندیشه آن بودم که تاریخی بنگارم متفاوت از آنچه دیگران نگاه داشته‌اند. ابن خلدون در اولین گام جهت گذار از روش‌های تاریخ‌نگاری قبل از خود، از راوی محوری حاکم در تاریخ‌نویسی روایی و خبرمحوری مرسوم در تاریخ‌نویسی تحلیلی به سمت تجدیدنظر در تعریف مفهوم خبر تاریخی عزیمت کرده و آن را در مفهومی متفاوت با مفهوم خبر در اندیشه مورخان پیشین به کار برد. خبر تاریخی از دیدگاه ابن خلدون به معنای گزارش یا روایت نیست، بلکه به معنای آگاهی و عرصه پیوند نگرش فلسفی و اندیشه تاریخی و موضعی است که وقایع تاریخی در چارچوب آن قرار می‌گیرند. در این تعریف، خبر بیان ذهن و زبان واقعیات و هم احتمال حقیقت تاریخی است. ابن خلدون با چنان تعریفی از خبر تاریخی، که کاملاً متفاوت با نوع خبر منقول در حدیث و روش‌های مورخان روایی است، به چندین نوع خبر (آگاهی) تاریخی قائل است: اخبار واهیه (ضعیف)، اخبار مستحلیه (ناممکن)، اخبار موضوعه (ساختگی) و اخبار صحیحه (درست). (نصار، ۱۳۶۶: ۱۱۳). او در عین ارائه تعریف جدید از خبر و افزودن بر انواع خبر تاریخی، در زمینه بخشی از تقسیم‌بندی‌های آن وامدار مسعودی بوده است. چرا که مسعودی خبر تاریخی را در سه شکل ممکن، ممتنع و صحیح بیان داشته بود (یوسفی‌راد،

۱۳۸۷: ۳۰۵). ابن خلدون بحث در جرح و تعدیل در خبر و دستکاری در حوادث را برای اولین بار در روش تاریخ‌نگاری اسلامی مطرح می‌کند و بیان می‌دارد که مورخان اغلب قادر نیستند با استفاده از روش مسعودی، تقسیم‌بندی خبر به ممکن، ممتنع و صحیح، به تشخیص مقاصد راویان در زمینه دستکاری در محتوای خبر تاریخی پردازند (ابن خلدون، ۱۳۸۲، ج ۱: ۶۵). این روش تاریخ‌نگاری را ابن خلدون به این راه پیش می‌برد که خبر ساختگی و موضوعه را در تاریخ‌نگاری اسلامی وارد می‌کند که بی‌شبهت به تاریخ جایگزین، که موضوع بحث ما می‌باشد، نیست.

باید پذیرفت با وجود آنکه نویسندگان در بیان اساطیر تاریخی به این روش عمل کرده‌اند، این روش نگارش تاریخ در تاریخ‌نگاری اسلامی روشی پذیرفته‌شده نبوده است. پس می‌توان بهترین نمونه از نگارش‌های تاریخ جایگزین را در شاهنامه‌ها و نوشته‌های اساطیری در تاریخ جهان اسلام جستجو کرد.

مسائلی که تاریخ جایگزین با آنها درگیر می‌شود

بیشترین موضوعاتی که در تاریخ جایگزین مطرح می‌شود، شامل حوادثی است که تغییر در آنها می‌تواند تغییر بنیادی در مسائل سیاسی و نظامی و یا شاید اقتصادی را در جهان امروز منجر گردد، مسائلی که سرنوشت تاریخ را به سمت‌وسویی دیگر رهنمون می‌گردد. از جمله حوادثی که مورخان تاریخ جایگزین سعی در جابه‌جایی آنها دارند، شامل نتایج جنگ‌های بزرگ، انقلابات بزرگ، مرگ یا زندگی شخصیت‌های مطرح تاریخی، شکل‌گیری کنفرانس‌ها و اتحادیه‌های مهم سیاسی - نظامی می‌باشد.

یکی از سؤالات مکرر که در تاریخ جایگزین مطرح شده و زمان حال و آینده را درگیر مسائل مختلف می‌گرداند، پیروزی نازی‌ها و امپراتوری آلمان (رایش سوم) در جنگ دوم جهانی می‌باشد. این سؤال تکرار شده در تمام توصیفات از تاریخ جایگزین، ذهن نویسندگان را درگیر کرده و مسائل منتج از آن را به چالش‌های سیاسی - نظامی و

اقتصادی در جهان امروز نسبت داده و آینده جهان را نیز با آن تغییر می‌دهد. این سؤال مکرر به این صورت مطرح می‌شود:^۱

چه می‌شد اگر نازی‌ها در جنگ جهانی دوم پیروز می‌شدند؟^۲

تاریخ‌نگاران جایگزین آمریکایی در مورد جنگ جهانی دوم مجسم می‌کنند که نازی‌ها پیروز جنگ شده‌اند و جهانی متفاوت را بعد از این واقعه تصور می‌کنند. این مورد را روزنفلد^۳ نیز برای مدت زمان در تاریخ جایگزین مثال می‌آورد. پیامد چنین تصویری در بین مورخان تاریخ جایگزین به دو صورت منعکس می‌شود: یک گرایش در بین آمریکایی‌ها شکست نازی‌ها را برای حال و آینده جهان خوب می‌داند و گرایش دیگر بیان می‌دارد که اگر نازی‌ها شکست نخورده بودند برای جهان فاجعه بود و عواقب بدی را برای سیاست و اقتصاد جامعه جهانی می‌توانست در پی داشته باشد. در این نمونه تاریخی اندیشه خوب و بد توسط نویسندگان و خوانندگان به چالش درمی‌آید (fay, 2002, p4).

تاریخ جایگزین در بیان پیروزی نازی‌ها متعادل‌تر بحث می‌کند و تردیدی خاص در بیان خوب یا بد بودن این شکست دارد و بیان می‌کند شکست کامل نازی‌ها در جنگ روی هم‌رفته خوب نبود - اشاره به اینکه پیروزی نازی‌ها در جنگ شاید چیز بدی نبود - روزنفلد می‌گوید: «بعضی موضوعات در مورد تاریخ آکادمیک در واقع Allohistory تاریخ دیگر می‌باشد» (Rosenfeld, 2005: p 82).

سؤال دیگری که باز نیز با واژه «چه می‌شد؟» مطرح می‌گردد، این مسئله است که چه می‌شد اگر اتحادیه جنوب در جنگ با آبراهام لینکلن به پیروزی می‌رسید. با کمی تأمل می‌توان دریافت که این سؤال شامل ابعاد مختلفی است که می‌توانست در سرنوشت ایالات متحده آمریکا تأثیر کلی بگذارد. اگر جنوبی‌های طرفدار برده‌داری، در جنگ با شمالی‌های کارخانه‌دار به پیروزی می‌رسیدند، برده‌داری جدید در جهان شکل می‌گرفت و تمدن‌های جدید به شکلی متفاوت‌تر از چیزی که هم‌اکنون هستند، ایجاد می‌شدند. این سؤال در بیشتر نوشته‌های تاریخ جایگزین تکرار شده و جهان پس از جنگ تمدن آمریکا را به چالش می‌کشد (Rosenfeld, 2002: p 91).

¹ uchronia: the Alternate history list, <http://www.uchronia.net/intro.html>, 22/9/2010, p1.

² What if the nazis won world war II?

³ Rosenfeld

مسائل علمی و نظامی نیز در تاریخ جایگزین در گیر می‌شوند مثلاً این موضوع که چه می‌شد اگر ایالات متحده آمریکا و روسیه به جای اینکه روی گسترش سلاح‌های هسته‌ای فعالیت کنند، موشک‌ها و کاوشگرهای علمی و فضایی خود را فعال‌تر می‌کردند.

این سؤال حوادث پس از جنگ جهانی دوم و حمله اتمی به ژاپن را به صورت متفاوتی تصور می‌کند و در ادامه آن کاوش در آسمان‌ها و ورود انسان به کرات دیگر را مجسم می‌سازد. کشف کرات جدید مشکل افزایش جمعیت و کمبود انرژی و نیز آلودگی زیست - محیطی و مشکل لایه ازن و گازهای گلخانه‌ای و ذوب شدن یخ‌های قطب شمال و جنوب را متحول می‌کند و ذهن بشر را در گیر موضوعات جدید می‌کند.

تاریخ‌نگاری جایگزین با محوریت اشخاص و نیز پاسخ به سؤالات با محور قرار دادن شخصیت‌های کلیدی در تاریخ نیز می‌تواند نمونه‌ای از نگرش‌های مورخان تاریخ جایگزین باشد. در حقیقت بعضی از شخصیت‌ها نیز در تاریخ جایگزین مورد دستکاری قرار می‌گیرند. این تغییر یا نسبت به خود شخص انجام می‌پذیرد یا نسبت به اعمال و کردار شخص مورد نظر و یا نسبت به مسائل مهمی که وجود آن شخص در آن حادثه تأثیرگذار بوده است. ناپلئون یکی از شخصیت‌هایی است که در تاریخ جایگزین وارد می‌شود و حوادث مهم زمان وی دستخوش تغییر و تحول قرار می‌گیرد؛ از جمله نبرد مهم واترلو که به فرماندهی او انجام شد. (Guternberg, 2012: 11-25).

تاریخ جایگزین، تاریخ باستان را نیز مورد دستکاری قرار می‌دهد؛ شکل‌گیری امپراتوری روم باستان، تقسیم امپراتوری روم باستان و مسائل مختلف مربوط به این امپراتوری از مسائل باستانی تاریخ جایگزین می‌باشد.

مسائلی در تاریخ ایران نیز می‌تواند در گیر چالش‌های تاریخ جایگزین گردد. در واقع عدم پرداختن نویسندگان و مورخان به این مسائل منجر به عدم مطرح شدن تاریخ جایگزین در تاریخ‌نگاری ایرانی گردیده است.

اگر به تاریخ ایران از زمان باستان از نظر گاه تاریخ جایگزین توجه کنیم بسیاری از مسائل را در گیر چالش نویسنده می‌یابیم که اگر به شکلی متفاوت اتفاق می‌افتاد اکنون تاریخ ایران باستان با پس‌زمینه‌های متفاوت تری رخ می‌نمود یا اینکه حوادث به شکلی

دیگر تا امروز مطرح می‌گردید. در زمینه تاریخ ایران باستان می‌توان این پرسش را مطرح کرد که چه می‌شد اگر آریایی‌ها به سرزمین ایران مهاجرت نمی‌کردند؟ هم‌اکنون ساکنان ایران چه کسانی بودند و نام ایران چه بود؟ چه می‌شد اگر بعد از فتح مصر در دوره هخامنشیان حکومت فراعنه منقرض می‌گردید و یا اینکه مصر در قلمرو قدرت ایران همچنان باقی می‌ماند؟ چه می‌شد اگر خشایارشا در نبرد با یونانیان پیروز کامل میدان می‌گردید؟ چه می‌شد اگر اسکندر به ایران حمله نمی‌کرد؟ و هزاران چه می‌شد اگرها در صحنه حوادث تاریخ ایران باستان می‌تواند در چالش تاریخ جایگزین قرار گیرد.

در دوره اسلامی تاریخ ایران نیز چه می‌شد اگرهای فراوانی مورخان تاریخ جایگزین را می‌تواند درگیر کند؛ از جمله اینکه چه می‌شد اگر مغول‌ها به ایران حمله نمی‌کردند؟ آیا روند رو به رشد تمدن و فرهنگ ایران اسلامی که در آن زمان دوران اوج خود را طی می‌کرد همچنان ادامه می‌یافت؟ چه می‌شد اگر شاه عباس کبیر شاهزادگان را در حرمسرا محدود نمی‌کرد و فرزندان خود را به جای آنکه کور کند برای انجام امور حکومتی و اداری تربیت می‌کرد؟ چه می‌شد اگر شاه سلطان حسین می‌توانست فتنه افغان‌ها را با موفقیت سرکوب کند؟ چه می‌شد اگر لطفعلی خان زند از آقا محمد خان شکست نمی‌خورد؟ چه می‌شد اگر ایران در جنگ‌های ایران و روس پیروز میدان بود؟ و یا اینکه نتیجه این جنگ‌ها دو قرارداد ننگین ترکمانچای و گلستان نبود؟ چه می‌شد اگر مناطق شمالی ایران هنوز جزو قلمرو حکومت ایران بود؟ چه می‌شد اگر به جای فتحعلی شاه در آن برهه زمانی کسی همچون نادرشاه بر ایران حکمرانی می‌کرد؟ چه می‌شد اگر در شرایط مشروطه خواهی ملت ایران مظفرالدین شاه بر تخت حکومت نبود تا به راحتی فرمان مشروطه را امضا کند؟ چه می‌شد اگر کودتای ۱۲۹۹ اتفاق نمی‌افتاد؟ و هزاران چه می‌شد اگرهای دیگر که در تاریخ معاصر ایران می‌تواند ذهن نویسنده و خواننده را در نقاط کلیدی حوادث رخ نموده درگیر کند.

نام‌های دیگر «Alternate history»

تاریخ جایگزین که ترجمه‌ای برای Alternate history می‌باشد در نوشته‌های گوناگون به نام‌های مختلفی به کار رفته است. نام‌های دیگری که منابع و سایت‌های اینترنتی برای تاریخ جایگزین به کار برده‌اند، دارای معانی ویژه‌ای است که نویسندگان یا کاربران این نام‌ها اندیشه‌هایی متفاوت در استفاده از آنها مدنظر داشته‌اند.

«Allohistory» این نام توسط گابریل روزنفلد^۱ به کار برده شده است. این کلمه اصطلاح تحت‌اللفظی تاریخ دیگر^۲ می‌باشد (Rosenfeld, 2002: p 91).

وی این کلمه را این‌گونه تفسیر می‌کند: «Allohistory» مقیاس برجسته‌ای برای روایت‌های تاریخی از جایگزینی در گذشته و اثربخشی آن در حال و آینده می‌باشد» (fay, 2002, p4).

If worlds این نام نیز بعضی اوقات به همراه what ifs در ارجاعات محاوره‌ای استفاده می‌شود. بعضی مواقع نیز what if stories برای تاریخ جایگزین به کار می‌رود (Berkwits, 2008: 2).

واژه جدیدتر uchronia/uchronie نیز به صورت جایگزین برای تاریخ جایگزین^۳ در زبان فرانسوی و آلمانی به کار برده می‌شود (Steven, 2009: 3). این واژه جدید شامل پیشوند u است از کلمه "utopia" یعنی جایی که موجود نیست (ناکجا آباد، مدینه فاضله و هیچ کجا) گرفته شده در یونان برای زمان "chronos" (دیرینه‌ها) به کار برده می‌شود و گاهی topos جایگزین chronos (time) می‌شود. "uchronia" به‌عنوان یک زمانی که موجود نیست، تعریف می‌شود "non-Time" این واژه همچنین الهام‌بخش نام کتاب‌های تاریخ جایگزین در سایتی به نام uchronia.net نیز می‌باشد (ibid). واژه "uchronia" اولین بار توسط "Charles Renouvier" برای نام رمان "uchronia" که در ۱۸۷۶ به نام (Lutopie dans L'histoire) به کار برده شد (From wikipedia, the free, 2010: p1) .(encyclopedia)

¹ Gavrial Rosenfeld

² other history

³ Alternate history

Parallel world که به جهان‌های موازی ترجمه می‌شود، نیز از سوی برخی از نویسندگان مورد استفاده قرار گرفته است (Steven, 2009: p2).

Allohistory نیز یکی دیگر از نام‌هایی می‌باشد که در ادبیات تاریخ جایگزین هم معنا با واژه تاریخ جایگزین به کار برده می‌شود (the free encyclopedia, 2012: p1).

تفاوت بین مورخان Allohistory و مورخان تاریخ جایگزین در این نکته است که آنها در گذشته کمتر کاوش می‌کنند و تنها به حوادث گذشته به عنوان سوراخی برای ورود به حوادث آینده می‌نگرند. حال آنکه مورخان تاریخ جایگزین تغییر در گذشته را بسیار مهم در تحلیل حوادث حال و راه ورود به آینده می‌دانند (Fay, 2002: p4).

تاریخ جایگزین همچنین به صورت AI this یا AH نیز مشهور است و بعضی اوقات برای معنی تاریخ تجدیدنظرطلب^۱ نیز به کار می‌رود.

تاریخ جایگزین بعضی اوقات کوتاه و خلاصه می‌شود به صورت AH برای اختصار. براساس نظر تعدادی از مردم Alternative History از نظر دستوری درست‌تر است. اما Alternative History اکنون خیلی بهتر در کاربردهای عموم جا افتاده است. طرح‌های تاریخ جایگزین بعضی اوقات در ارجاعات محاوره‌ای به صورت What ifs یا WIs برای اختصار نوشته می‌شود (Reilly, 2010: p1).

سفر در زمان^۲

داستان سفر در زمان یک تاریخ جایگزین می‌باشد؛ اگر سفر زمان در علت و انگیزه یک تغییر در گذشته، یک پرسش داشته باشد و این تغییر نمایش داده شده، منجر به تغییر قابل توجهی در جهان باشد. بیشتر داستان‌های سفر زمان تاریخ جایگزین هستند در یک مفهوم زمان. در این تغییر نتایج تغییر در گذشته به طور خلاصه نشان داده می‌شود یا اشاره می‌شود. اما حدود اصلی و اولیه داستان با خود سفر در زمان سنجیده می‌شود. بیشتر اوقات داستان‌های مسافرت در زمان تاریخ جایگزین هستند. در یک معنای جزئی به این علت که نتایج تغییر دادن گذشته به طور خلاصه نشان داده می‌شوند یا ذکر می‌شوند. تعداد دیگری

^۱ Revisionist History

^۲ Time travel

از داستان‌های سفر در زمان درگیر سفر زمان می‌شوند که همه حوادث آن در آینده ما اتفاق خواهد افتاد، یا سفر در گذشته‌ای است که در حرکت واقعی تاریخ جهان ما رخ نداده است. داستان‌های مسافرت در زمان لزوماً تاریخ جایگزین نیستند، اگرچه مقدار متعادل‌ی زمینه‌های مشترک بین دونوع ادبی وجود دارد (montgomerie, AH, Ian FAQ, p5).

واژه‌های مورد استفاده در تاریخ جایگزین نقطه انحراف^۱

نقطه انحراف که غالباً به صورت POD خلاصه می‌شود، به طور ساده نقطه‌ای است در تاریخ‌های جایگزین که آن نقطه (انحراف) از تاریخ واقعی در یک دنیای جایگزین متفاوت ایجاد می‌شود و در موازات دنیای ما به طور سربالا می‌رود تا با نقطه انحراف مطابقت کند. تا آن زمانی که آن تاریخ متفاوت شود و در یک مسیر جایگزین تاریخی سرپایین می‌شود. این نقطه انحراف غالباً در سناریوها و داستان‌های تاریخی جایگزین، نقطه انحراف یک تغییر واحد، به آسانی قابل شناسایی است و تمام تفاوت‌های دیگر به طور طبیعی از آن نشأت می‌گیرد (ibid,p6).

طرح^۲

سناریو واژه‌ای است که معمولاً به یک تاریخ تصور شده از یک دنیای جایگزین برمی‌گردد. از آن جایی که تاریخ‌های جایگزین مانند رمان‌ها یا داستان‌های کوتاه داستان‌های ساختگی روایی نیستند، سناریو یک واژه کلی‌تر است که شامل هر تاریخ جایگزین فرضی می‌شود حتی اگر به طور ساده به عنوان یک لیست از حوادث یا به عنوان یک کتاب تاریخ جعلی یا طرح کلی یک عقیده منظور گردد (ibid,p6).

خط زمانی^۳

یک خط زمانی یا TL آن‌گونه که توسط طرفداران تاریخ جایگزین استفاده می‌شود، در معنی کلی‌تر یک نام برای هر مسیر منحصر به فرد از تاریخ است.

¹ Point of Divergence (POD)

² scenario

³ Time line

تاریخ ما یک خط زمان است در حالی که تاریخ یک دنیای جایگزین یک خط زمان جایگزین است. تصور کنید خطوط زمان، خطوطی هستند در میان فضاهایی از تمام تاریخ‌های ممکن با تعدادی زیادی از شعب که در هر زمان با یک نقطه انحراف رخ می‌دهند و چندین خط زمانی به وجود می‌آورند، در جایی که قبلاً یک تاریخ واحد متحد موجود بوده است.

استفاده خاص‌تر از خط زمان به یک شکل از توصیف کردن یک تاریخ جایگزین برمی‌گردد که به عنوان یک ردیف زمانی از حوادث که معمولاً با سال‌هایشان فهرست می‌شوند (ibid).

منطقی^۱

منطقی بودن واژه‌ای است که به طور معمول در رابطه با تاریخ‌های جایگزین استفاده می‌شود ولی تا حدودی معنی کردن تعریف این واژه مشکل است. کسانی که از این واژه استفاده می‌کنند، معمولاً منظورشان این است که چقدر یک تاریخ جایگزین قابل باور یا محتمل به نظر می‌رسد (ibid). منظور از منطقی بودن معمولاً یک ارزیابی بی‌طرفانه‌تر است از اینکه چقدر حوادث در یک تاریخ جایگزین منطقی یا قابل باور به نظر می‌رسند. نه اینکه یک ارزیابی سلیقه‌ای از تعلیق یا عدم اتفاق در یک داستان خوب نوشته‌شده و تصور اینکه لذت بردن از آن چقدر آسان است؛ در صورتی که نتوان هیچ توجیه منطقی برای آن در نظر آورد.

نتیجه

تاریخ جایگزین در واقع تاریخی نامتعارف می‌باشد که ما آن را به گونه‌ای دیگر شناخته‌ایم و حوادثی که در مسیر رخ داد اتفاقی پیش آمده است به گونه‌ای دیگر ثبت می‌گردد. با این شیوه نقاط اساسی در یک حادثه چرخانده می‌شود و تحلیلی جدید به خواننده ارائه می‌گردد. این تفسیرها گاهی براساس علم و حقیقت است، اما در اکثر موارد براساس

¹ Plausibility

حدس و گمان می‌باشد. بحث در اینکه جهان امروز چگونه به نظر می‌آید، اگر در نقاط اصلی آن انحراف ایجاد می‌شد و جهان جایگزین چگونه بود اگر رویدادهای تاریخی به صورت متفاوت‌تری رخ داده بود، از مباحث تاریخ جایگزین است.

در واقع تاریخ جایگزین یک نوع ادبی است با نام‌های متفاوتی که محققان و مورخان برای آن در نظر گرفته‌اند. در تاریخ جایگزین در نقطه‌ای انحراف از تاریخ واقعی شکل می‌گیرد و نتایج این انحراف در تاریخ توصیف می‌شود. در تاریخ جایگزین داستان‌گونه این توصیف شاید تصویر کلی رمان را دربر داشته باشد و یا تنها زمینه‌ای خلاصه را در داستان کوتاه ایجاد کند. تاریخ جایگزین از بُعد متفاوتی هم دیده می‌شود، این تاریخ به عنوان نمونه یک نوع ادبی افسانه‌های ادبی، علمی - تخیلی، رمان‌های تاریخی و آثار متفاوت تاریخی مورد توجه قرار گرفته است. تاریخ جایگزین در روایت‌های ادبی از استعاره استفاده می‌کند و استعاره در تصویر کردن حوادث و در شکل‌دهی به رمان تأثیرگذار است.

از سال ۱۹۵۰ این نوع از روایت در حد گسترده‌ای با استعارات علمی - تخیلی مطرح شد و بین سفر در طول زمان و تاریخ جایگزین و نیز آگاهی از جهان و حوادث آن ارتباطی ایجاد گردید. از آن پس سفر به گذشته و دخالت در حوادث گذشته و نیز سفر به آینده در تاریخ جایگزین جایگاه خاصی پیدا کرد.

معروف‌ترین تاریخ‌های جایگزین در فرصت‌های پیروزی و یا طرف گمشده از جنگ‌های پیروز تاریخ و یا جهان جایگزین در نتیجه تحقیقات خلاصه می‌شود. واژگونی مستقیم نتایج جنگ‌های اصلی تاریخی یا نبردها نکات تباین تاریخ جایگزین می‌باشند و یا شکست قدرت‌های اصلی تاریخی در پیروزی‌ها و یا رادیکال‌شدن تغییرات در برهه‌هایی از تاریخ واقعی نیز مسائل مورد توجه تاریخ جایگزین می‌باشد.

مورخان مقایسه‌هایی بین تاریخ جایگزین و تاریخ‌های جدید انجام داده‌اند؛ از جمله تاریخ رمزگونه، تاریخ آینده، تاریخ سفر در طول زمان، افسانه‌های قدیمی و جهان‌های موازی در نوشته‌های گوناگون با تاریخ جایگزین ارتباط می‌یابد و شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان نمایان می‌گردد.

تاریخ جایگزین در واقع نوعی از تاریخ‌نگاری خیال‌گونه است که در درس آکادمیک دانشگاه‌ها نمی‌گنجد و یا اینکه مورخان رسمی این مراکز و مراکز تحقیقاتی علاقه‌ای به درگیر شدن در مسائل گوناگون و خیال‌پردازانه این تاریخ جدید نشان نمی‌دهند. چرا که تاریخ همیشه در اختیار آنان بوده که یا در عرصه قدرت‌ها ره می‌پیمودند و یا در عرصه‌های رسمی و قانونی در خط سیری شبیه به آنچه گذشتگان‌شان رفته بودند، گام می‌زدند.

در گونه‌هایی اندک از تاریخ‌نگاری اسلامی تفاوت‌ها و نونگری‌هایی ایجاد می‌گردید، شبیه به آنچه در شاهنامه فردوسی، کلیله و دمنه و آثار حماسی و اخلاقی رخ نمود. اما همه اینها در پهنه وسیع زمان و مکان تاریخ‌نگاری اسلامی انگشت‌شمارند.

تنها در دهه‌های اخیر در عرصه تاریخ‌نگاری جهانی تحولاتی چند در تاریخ‌نویسی مورخان نمایان گردیده که از آن جمله می‌توان تاریخ‌های اقتصادی، نظامی، زنان، فرهنگ و آنچه را که نام تاریخ نوبر آن توان نهاد در نظر آورد. از این میان تاریخ جایگزین متفاوت‌تر از این نوع از تواریخ نورسیده می‌باشد، زیرا این تاریخ مورد توجه مورخان رسمی و دانشگاهی نیست چون در آن نقاط و گره‌های اصلی حوادث متفاوت از آنچه در گذشته رخ داده تغییر و تحول می‌یابد و آینده نیز به تبع آن تغییر اساسی می‌کند. حال و آینده‌ای که به این ترتیب شکل می‌یابد بسیار غریب، دوارزدهن و یا شاید بسیار شیرین و خیال‌انگیز باشد. تا آنجا که عوام را در رویایی با حلاوت و نرم‌گونه‌تر از آنچه در آن زمان تجربه می‌کنند غرق می‌کند و سختی‌ها را از یادشان حداقل در آن زمان که سرگرم در خواندن مطالب تاریخ جایگزین هستند می‌رباید.

این نوع از تاریخ را حتی می‌توان در داستان‌های کودکان، بازی‌های کودکان و انشاهای کلاس درس وارد کرد تا کودکان خسته از واقعیت‌های تلخ، حقایق تاریخی خود را لحظاتی در اوج پیروزی‌های خیال‌انگیز تاریخی تصور کنند.

منابع و مآخذ

– قرآن کریم

- ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۸۲). **مقدمه**. جلد دوم. ترجمه محمد پروین گنابادی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دهم.
- خلیل عمادالدین (۱۴۱۲هـ.ق). **التفسیر الاسلامی للتاریخ**. قم: دارالکتب الاسلامی.
- مسکویه، ابوعلی (۱۳۶۸). **تجارب الامم**. جلد اول. ترجمه دکتر ابوالقاسم امامی. تهران: انتشارات سروش.
- نصار، ناصف (۱۳۶۶). **اندیشه‌های واقع‌گرایی ابن خلدون**، ترجمه یوسف رحیم‌لو، مرکز نشر دانشگاهی، تهران:
- یوسفی‌راد، مرتضی (۱۳۸۷). **مکتب تاریخ‌نگاری مسعودی**. روش‌شناسی دانش سیاسی در تمدن اسلامی (مجموعه مقالات). به کوشش داود فیرحی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- **Alternate history**، from wikipedia, the free encyclopedia, [http://en.wikipedia.org/wiki/Alternate history](http://en.wikipedia.org/wiki/Alternate_history), 2010,11,10.
- **Brave New Words: The Oxford Dictionary of Science Fiction** (Oxford University Press, 2007) notes the preferred usage of "Alternate History" as well as its primacy in coinage, "Alternate History" was coined in 1954 and "Alternative History" was first used in 1977, pp.4-5.
- "Allohistory". World Wide Words. 2002-05-04. Retrieved 2012-11-25.
- Berkwits,jeff."Sci-Fi Site of the Week:Uchronia:The Alternate History list ". SciFi.com.Archived from the original on 1 December2008.Retrieved20 November 2008.
- Fay Brian ",unconventional history" History and theory، theme Issue41(December 2002)، p1-6.
- Ian montgomerie "Alternate History Frequently asked questions" «mhtml:file://j:\Alternate History.com.mht»29 May 2001(accessed 25 octobr 2010)pp1-12.

- Mayer Anthony "Frequently asked questions in soc.history. what-if" «mhtml: file://j:\soc.history what if Faquestions.mht» 6 december 2002,(accessed 25 octobr 2010) pp1-12.
- Reilly j.john "Alternative history" «http://www.johnreilly.info/althis.htm» (accessed 13 octobr 2010).
- Rosenfeld, Gavriel D. (2005). **The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism** (1. publ. ed.). Cambridge: Cambridge Univ. Press. pp. 39, 97–99. ISBN 0-521-84706-0.
- Rosenfeld, Gavriel David. "Why Do We Ask 'What If?' Reflections on the Function of Alternate History." **History and Theory** 41, Theme Issue 41 (December 2002),pp 90–103.
- Schmunk Robert "uchronia" «http://www.uchronia.net/intro.html»(accessed 22 September 2010) pp1-10.
- _____, uchronia :the Alternate history, http ://www.uchronia.net/intro, html.
- _____, what is Alternate history?, uchronia, http://www.uchronia.net/intro.html.
- Steven H Silver. "Uchronicle". Helix. Retrieved 2009-05-26.
- Uchronia"the Alternate history list" «http://www.uchronia.net» (accessed 13 octobr 2010)pp1-2.